

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМ ВІДПОВІДНОСТІ: СПРОБА ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНОГО ПОТРАКТУВАННЯ

Маргарита Голтвеницька

Учитель української мови та літератури,

Харківська загальноосвітня школа I – III ступенів № 36, 61023, вул. Артема, 55, м. Харків,

e-mail: margarita_info@ukr.net

UDC: 821.161.2:811

ABSTRACT

In the article at first in Ukrainian linguistics the author characterizes complex sentences with compliance subordinate from the point of view of pragmatic syntax. The researcher notes that in contemporary Ukrainian prose and poetry as forms of written communication activities there represented such pragmatic type of complex syntactic structures of the learned semantics all elements of which possess communicative intentional content of a constative. Actualization of communicative intentional content of complex sentence with compliance subordinate in speech is possible only if the communicative intention of its every constituent is realized.

Key words: complex sentence with compliance subordinate, pragmatic type, pragmatic syntax, communicative intentional content, communicative intention, constative.

В предлагаемой статье автор предпринимает первую в украинской лингвистике попытку охарактеризовать сложноподчиненные предложения с придаточным соответствия с точки зрения прагматического синтаксиса. Исследователь констатирует, что в современной украинской художественной прозе и поэзии как разновидностях письменной коммуникативной деятельности представлен такой прагматический тип сложных синтаксических образований рассматриваемой семантики, все компоненты которого несут коммуникативно-интенциональное содержание констатива. Актуализация коммуникативно-интенционального содержания сложноподчиненного предложения с придаточным соответствия в речи возможна только при условии реализации коммуникативной интенции каждой его составляющей.

Ключевые слова: сложноподчиненное предложение с придаточным соответствия, прагматический тип, прагматический синтаксис, коммуникативно-интенциональное содержание, коммуникативная интенция, констатив.

У пропонованій статті автор робить першу в українському мовознавстві спробу схарактеризувати складнопідрядні речення з підрядним відповідності з погляду прагматичного синтаксису. Дослідник констатує, що в сучасній українській художній прозі й поезії як різновидах писемної комунікативної діяльності репрезентований такий прагматичний тип складних синтаксичних утворень розглядуваної семантики, усі складники якого мають комунікативно-інтенціональний зміст констатива. Актуалізація комунікативно-інтенціонального змісту складнопідрядного речення з підрядним відповідності у мовленні можлива лише за умови реалізації комунікативної інтенції кожної його складової частини.

Ключові слова: складнопідрядне речення з підрядним відповідності, прагматичний тип, прагматичний синтаксис, комунікативно-інтенціональний зміст, комунікативна інтенція, констатив.

ВСТУП

Особливості функціонування синтаксичних одиниць не лише як одиниць мови, але й як одиниць мовлення дедалі частіше викликають науковий інтерес у вітчизняних і закордонних мовознавців, зокрема таких, як Q. Frege, A. Baker, G. Ryle, В. Н. Абашина, Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бацевич, В. В. Бурлакова, Г. А. Золотова, І. П. Іванова, О. А. Косторова, Е. В. Олійник, Н. К. Онипенко, М. М. Пещак, Г. Г. Почепцов, Н. М. Собчакова, І. В. Сурніна та ін. Проте незважаючи на значну кількість праць у цьому напрямі, дотепер залишається поза увагою дослідників проблема розгляду складного речення з позиції прагматичної лінгвістики, зокрема складнопідрядного речення з підрядним відповідності, тому звернення до цього питання вважаємо правомірним і науково виправданим. Необхідність детального вивчення складнопідрядних речень з підрядним відповідності як одиниці прагматичного синтаксису доводить актуальність порушеної проблеми.

Мета статті – схарактеризувати складнопідрядні речення з підрядним відповідності як одиницю прагматичного синтаксису. Для досягнення поставленої мети необхідно визначити прагматичні типи складних речень окресленої семантики.

Фактичний матеріал для аналізу був дібраний із творів, що різняться жанрово-стильовими ознаками, зокрема: романів Б. Бойчука «Життя з Алісою поза дзеркалом», Ю. Винничука «Весняні ігри в осінніх садах», О. Гавроша «Розбійник Пинтя у Заклятому місті», Люко Дашвар «На запах м'яса», Любка Дереша «Голова Якова», М. Дочинця «Вічник. Сповідь на перевалі духу» та «Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії», В. Климчука «Рутенія. Повернення відьми», Дари Корній «Тому, що ти є» та «Зворотний бік світла», Г. Пагутяк «Королівство», Ю. Щербака «Час великої гри», повістей В. Даниленка «Кохання в стилі бароко» та «Тіні в маєтку Тарновських», В. Слпчука «Жінка зі снігу» та Ірен Роздобудько «Пригоди на невідомому острові», оповідань В. Даниленка, об'єднаних у збірку «Сон із дзьоба стрижа», а також поезій С. Майданської, поданих у збірці «Зійшло мені сонце печалі», які характеризуються своєрідністю художньої оповіді й оригінальністю викладу подій. Уважаємо, що такий спектр опрацьованих художніх текстів сприятиме отриманню максимально об'єктивних результатів дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проаналізовані тексти сучасної української художньої літератури є вираженням писемної форми комунікації. Підтвердження правомірності вивчення складних синтаксичних утворень як прагматичних одиниць на матеріалах писемної комунікації знаходимо у праці І. С. Шевченко, де наголошується, що писемний текст – це також дія. У писемній формі можуть фіксуватися практично всі усно-мовленнєві дії, а за умови їх передавання у формі прямої мови зберігається тип мовленнєвого акту. Дослідниця зауважує, що в писемному мовленні зберігаються основні конституенти комунікативно-інтенціонального плану: установка мовленнєвої дії, учасники дії, повідомлювана інформація, загальні конверсаційні принципи [11, с. 27-28]. У зв'язку з цим доцільно уважати, що писемна форма комунікативної діяльності, втілена в художній літературі, є надійним джерелом вивчення одиниць мови з погляду їх функціонального вираження в мовленні.

Виступаючи активною граматичною одиницею, складнопідрядні речення з підрядним відповідності актуалізуються в мовленні залежно від комунікативного завдання мовців. Відповідно реалізуються комунікативно-функціональні типи вживаних речень, які автори «Теоретичної граматики англійської мови» [5, с. 269] пропонують кваліфікувати як прагматичні типи речень. Теоретичним підґрунтям виділення прагматичних типів складнопідрядних речень із підрядним відповідності стала класифікація прагматичних типів речень, запропонована в роботі І. П. Іванової, В. В. Бурлакової та Г. Г. Почепцова. Зважаючи на те, що ця класифікація відображає особливості прагматичного вираження простих речень, у своїй розвідці ми прийняли її за основний орієнтир, але не за остаточний варіант у контексті відмінностей структури простого і складного речень.

Спостереження за фактичним матеріалом засвідчили, що в опрацьованих художніх текстах представлений такий прагматичний тип речень розглядуваної семантики, де в препозитивній і в постпозитивній частині реалізується комунікативно-інтенціональний зміст констатива, як-от: Чим більше буде гризні, чвар, зрад і несправедливості в цій псев-

додержаві, тим краще для нашої темної справи (Ю. Щербак) або Та що ближче під'їжджала до гуртожитку, то милосерднішими ставали думки (Люко Дашвар). Це пояснюється особливостями семантичного наповнення складнопідрядних речень із підрядним відповідності. І. Р. Вихованець вважає, що семантико-синтаксичні відношення відповідності витворилися на основі двобічних власне-семантичних відношень відповідності [3, с. 146]. У зв'язку з цим можна припустити наявність в обох частинах складного синтаксичного утворення різних суб'єктних сфер і реалізацію різних часових планів, проте унеможлиблюється експлікація дієслів, що виражають дію відмінними способовими формами, зокрема поєднання твердження й спонукання чи припущення і спонукання та ін. Підтвердженням цього є увесь масив проаналізованого матеріалу.

Комунікативно-інтенціональний зміст констатива полягає у твердженні, донесенні інформації, констатації певного факту чи обставини. Як зауважують дослідники прагматичного синтаксису, для констативів неприйнятна форма питального чи спонукального речень унаслідок несумісності комунікативного змісту таких речень і прагматичного констатива [5, с. 273].

Складна граматична будова досліджуваного різновиду речень зумовлює складність їхньої прагматичної організації. Реалізація комунікативного завдання за допомогою складного речення можлива лише за умови актуалізації комунікативно-інтенціонального змісту всіх його складових компонентів. Слушність висловленого підтверджують і слова В. І. Карабана про те, що в утвореннях аналізованого різновиду «компоненти пов'язані таким чином, що втілення перлокутивної мети першого компонента робить спеціально можливим втілення перлокутивної мети другого компонента» [6, с. 78-80].

Результати аналізу засвідчили, що в сучасній українській художній прозі й поезії як різновидах писемної комунікативної діяльності реалізуються двокомпонентні речення-констативи, наприклад: Чим воїн хоробріший, тим вищий курган над ним насипають (Дара Корній).

З-посеред опрацьованих зразків спостерігаються ілюстрації, в яких дія вербалізується за допомогою дієслів на позначення фізичної дії, що характеризує об'єктивні обставини реальної дійсності: Хмарка що далі пливла, то все більше деформувалася, обм'якала й розповзалася (Ю. Винничук); Чим швидше човен наближався до берега, тим несподіваніший краєвид поставав перед їхніми очима (Ірен Роздобудько); фізичної дії певної особи чи осіб: І чим щасливішою ставала Мишка, тим більше марніла та гбила Валька (Дара Корній); Але що ближче вони під'їжджали до деревця, то більше округлювалися їхні очі (О. Гаврош); інтелектуальної дії: Але чим довше задумуюся над тим, тим більше приходжу до переконання, що це були хвилини обману (Б. Бойчук); психічної дії: – [...] Я б сказав, що вони – сучасні люди, які вважають, що] чим складніша людина, тим складніший та індивідуальніший у неї шлях до Господа (В. Даниленко); Що норавливішою робилася Оксана, то більше шаленів і ставав настирливішим юнак (Дара Корній).

Також були виділені непоодинокі приклади, де в препозиції й постпозиції за допомогою дієслів відповідної семантики спостерігається експлікація фізичної й інтелектуальної дії: – ... Чим нижче опускається з вами люлька, тим давніші спогади ви бачите у вікнах помешкань (В. Даниленко); Чим більше Майя гралася, тим більше Анатолій укріплювався в думці, [що карма його тяжка] (Любоко Дереш); фізичної і психічної дії: – [...] Ми з Яною прийшли і почали підніматися на Замкову гору.] І чим вище ми піднімалися, тим більше напружувалась Яна (В. Даниленко); Але чим довше ми займалися підготовкою дегустаційного дійства, тим більша тривога охоплювала душу (В. Даниленко); інтелектуальної і психічної дії: [Я ввесь час думаю над тим, як мені визволитися від Лізиної доброти і вірності.] І чим довше думаю, тим більше попадаю в депресію (Б. Бойчук) Чим більше я говорив, тим помітніше блідло й суворішало ... Неоніліне обличчя (В. Слапчук).

Крім того, виокремлюються зразки, де без експлікації відповідного дієслова стають можливими характеристика виконання певної дії: [І тут розбійник доп'яв, у чому річ. Заець кульгав.] І що далі, то сильніше (О. Гаврош), або констатація фактів: Чим ближче зустріч, тим розлука ближче (С. Майданська); чи повідомляється якась важлива інформація: [– Дехто додає настоянки лавра і порошок рубіна, – зауважила Соня.] – Чим більше – тим краще (Г. Пагутяк).

З-поміж дібраних зразків були виокремлені розглядувані речення неелементарної граматичної структури, що функціонують як окремі синтаксичні одиниці. Особливістю та-

ких синтаксичних утворень є те, що багатокomпонентність виникає внаслідок ускладнення тієї чи тієї предикативної частини. У таких реченнях може ускладнюватися як підрядний складник (препозиція): І чим довше дорога буде служити, чим більше нею їздитимуть [– а воно так і буде –] тим більший приріст матимуть наші вклади (М. Дочинець); Чим більше праці ти ушільнив у своєму житті, чим більше пізнав і відкрив, тим воно довше – життя (М. Дочинець), так і головний (постпозиція): [Тоді я ще не знав простої речі:] чим довше і ретельніше ти жуєш їжу, тим менше їжі тобі треба, тим поживнішою буде її малість (М. Дочинець); [Рухаючись круг дерева, Рутенія помітила, що] чим ближче вони до його стовбура, тим чіткішою стає постать, тим виразніші стають її риси (В. Климчук). У таких реченнях з погляду їх прагматичної реалізації також простежується актуалізація комунікативно-інтенціонального змісту констатива в усіх складниках. Це й підтверджують наведені ілюстрації.

ВИСНОВКИ

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що складнопідрядні речення з підрядним відповідності в художніх творах сучасної української літератури функціонує як активна прагматична одиниця. У проаналізованих творах репрезентований такий прагматичний тип складнопідрядних речень із підрядним відповідності, усі складові компоненти якого несуть комунікативно-інтенціональний зміст констатива. Актуалізація комунікативно-інтенціонального змісту складнопідрядного речення з підрядним відповідності у мовленні можлива лише за умови реалізації комунікативної інтенції кожної його складової частини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашина В. Н. Вопросы коммуникативно-прагматического описания сложного предложения в русском языке: аспект актуального членения / В. Н. Абашина. – Львов : ПАИС, 2006. – 344 с.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАИС, 2010. – 336 с.
3. Вихованець І. Р. Співвідношення семантичної і формально-граматичної структури речення / І. Р. Вихованець // Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 125-151.
4. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М. : МГУ имени М. В. Ломоносова, 1998. – 528 с.
5. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка : [учебник] / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.
6. Карабан В. И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований / В. И. Карабан. – К. : Вища школа, 1989. – 131 с.
7. Олійник Е. В. Семантика та прагматика з'ясувальних складнопідрядних речень : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Е. В. Олійник. – Х., 2007. – 196 с.
8. Онипенко Н. К. Теория коммуникативной грамматики и проблема системного описания русского синтаксиса / Н. К. Онипенко // Русский язык в научном освещении. – М. : Высшая школа, 2001. – № 2. – С. 107-121.
9. Пещак М. М. Комунікативний синтаксис / М. М. Пещак. – К. : Довіра, 2000. – 150 с.
10. Сурнина И. В. Полипредикативные бессоюзные сложные предложения в коммуникативно-прагматическом аспекте: [Электронный ресурс]: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / И. В. Сурнина. – Краснодар, 2006 : <http://diss.rsl.ru/diss/06/0143/060143008.pdf>. 10
11. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения : английское вопросительное предложение 16–20 вв. : [монография] / И. С. Шевченко. – Х. : Конс-танта, 1998. – 168 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бойчук Б. Життя з Алісою поза дзеркалом : [роман] / Б. Бойчук // Три романи. – К. : Факт, 2004 – С. 262-373.
2. Винничук Ю. Весняні ігри в осінніх садах : [роман] / Ю. Винничук. – Львів: ЛА «Піраміда», 2005. – 256 с.
3. Гаврош О. Розбійник Пинтя у Заклятому місті : [роман] / О. Гаврош. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. – 304 с.
4. Даниленко В. Кохання в стилі бароко : [повість] / В. Даниленко // Кохання в стилі бароко й інші любовні історії. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2011. – С. 7-188.
5. Даниленко В. Тіні в маєтку Тарновських : [повість] / В. Даниленко // Тіні в маєтку Тарновських. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2012. – С. 81-163.
6. Даниленко В. Г. Сон із дзьоба стрижа : [оповідання]. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 384 с.
7. Дашвар Люко. На запах м'яса : [роман]. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2013. – 368 с.
8. Дереш Л. Голова Якова : [роман]. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 240 с.
9. Дочинець М. Вічник. Сповідь на перевалі духу : [роман] / М. Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2012. – 284 с.
10. Дочинець М. Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії : [роман] / М. Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2012. – 332 с.
11. Климчук В. Рутенія. Повернення відьми : [роман] / В. Климчук. – Вінниця : Теза, 2012. – 380 с.
12. Корній Дара. Зворотний бік світла : [роман] / Дара Корній. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2013. – 320 с.
13. Корній Дара. Тому, що ти є : [роман] / Дара Корній. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 240 с.
14. Майданська С. Зійшло мені сонце печалі : [поезії] / С. Майданська. – К. : Факт, 2007. – 284 с.
15. Пагутяк Г. Королівство: [роман] / Г. Пагутяк. – Вінниця: Теза, 2010. – 380 с.
16. Роздобудько, Ірен. Пригоди на невідомому острові [повість] / Ірен Роздобудько. – Вінниця : Видавництво «Теза», 2010. – 158 с.
17. Слапчук, В. Жінка зі снігу: [повість] / В. Слапчук. – К. : Факт, 2008. – 278 с.
18. Щербак Ю. Час великої гри: [роман] – К.: Ярославів Вал, 2012. – 440 с.